

Sodni zapori na Miklošičevi cesti, posneti leta 1962 s Trdinove ulice, preden so jih porušili

Zaporski mlin

3. del

Nadaljujemo z objavljanim odlomkom iz knjige Angele Vode Skriti spomin, ki jo je z opombami in spremno besedo opremila Alenka Puhar, izdala pa Založba Nova revija.

Knjiga je s svojo pretresljivostjo in pričevanjsko močjo gotovo ena pomembnejših knjig memoarske zvrsti, ki so izšle v zadnjem času. Govori o pokončnosti in veri nekaterih ljudi, ki so bili zaradi tega tarča napadov in onemogočanj naših komunistov. Iz knjige izvemo veliko o početju komunistov med vojno in po njej.

“Ko je sestra končno prišla neko nedeljo k meni, so me kar solze polile: od veselja in od neboljnosti. Saj sem se počutila tako šibko. Vpričo navzočega udbovca sem ji povedala, da sem v samici, da bi zelo želela med druge zapornice v Rajhenburg, če je mogoče kaj storiti. Pa kakšno knjigo naj mi pošlje in poskrbi, da bi mi jo dali ... Vse to mi je pozneje omogočil vrhovni upravnik zaporov dr. Viktor Turnšek, ki je bil zame kar človeški. To moram povedati, ker sem doživela tako malo človeškega od teh nestvorov.

Sestra mi je prinesla tudi paket s hrano. Bil je skrajni čas, saj bi sicer v najkrajšem času shirala, čeprav lakote že skoraj nisem več občutila. Paznik, ki je odpiral paket, se je izkazal vrednega ostalih krvnikov: ko je zagledal na vrhu ostalih stvari rože, jih je pograbil, vrgel na tla in poteptal. Žalostno sem ga pogledala: ‘Zakaj?’ Cinično se se je smejal: ‘Tega tukaj ne potrebujete.’ Zase pa so komunisti dobro vedeli, kako ‘en cvet, en češnjev cvet, živeti za rešetkami pomaga ...’ Toda pravico do življenja imajo samo komunisti. In koliko smo storili zanje, kadar so bili oni v zaporih! In kaj

so si oni privoščili in kako ravnajo z nami! Žal prepozno spoznanje ... Vendar sem si zdaj, ko sem dobila stik z domom, hitro opomogla. Ne samo telesno, marveč tudi duševno. Vsaj en človek, vem, da bo delal zame, da preneha ta težka mora, ki je ležala nad menoj noč in dan.

Posledice samice

Vendar sem še dolgo ostala v samici. Prišel je mesec december. Dnevi so bili vedno krajši in v celici ved-

no bolj mračno. Večeri so bili dolgi, dvakrat daljši, ker niso prižgali luči, ko se je stemnilo, marveč šele zvečer pred spanjem. Kako leže človeku na dušo mrak v decembrskih dneh, ve samo tisti, ki jih je preživljal v samotni celici. Ta mrak pogloblja tišino, prenika človeku v dušo in mrak je še bolj oster. Samota še bolj lega na srce in vzbuja zavest, da ne boš nikdar več med človeškimi ljudmi. Zavest, da sem izročena tem pošastim na milost in nemilost, mi je takrat vzbujala ob-

čutek, kot bi se plazila okoli mene čudne vrste golazen, ki širi okoli sebe zlobo in sovraštvo. In včasih se mi je začelo dozdevati, da me je ta golazen začela glodati. Takrat sem imela spet občutek, da se mi odpirajo možgani, da bodo zdaj zdaj začeli kipeti. Zalotila sem se, da v takih trenutkih glasno govorim, da se branim ... Spet so se začele po stenah risati groteskne slike in jaz sem se morala smejati, smejati ... Naenkrat sem se spomnila, da se me je ta smeh loteval že v preiskovalnem zaporu na Poljanskem nasipu, pa potem na sodišču, kadar je bilo le prehudo in misel ni mogla naprej ...

Na robu blaznosti

Potem sem se zavedela. Zavedela sem se, da počasi prihaja blaznost, a tega sem se bala bolj kot mraza in lakote. Moram priti k sebi, naj velja, kar hoče. Spet sem si izdelala metodo. Predvsem moram s kom govoriti, ne samo s seboj. Vedela sem, da so v celici poleg mene Goricanke, ki sem jih poznala iz Begunj. Zdaj pa jih je italijanska vlada zahtevala nazaj in čakale so na odhod v domovino. Ko je šla Mafalda mimo mene, sem ji zataknila

Še en posnetek sodnih zaporov na Miklošičevi ulici v Ljubljani

listek, naj mi da kakšno knjigo, ker sem vedela, da jo ima. Naslednji dan mi je vtaknila v žep lahko italijansko čtivo. Bila sem nepopisno vesela. Potem smo si vsak dan trkale na zid in lahko razločno govorile skozi lonec na steni. Vsak večer so mi zapele: Buona note. Postajalo mi je vse lažje.

Na božični večer so moje sosede ves čas pele božične pesmi, jaz sem jih pa poslušala z ušesom na steni. Nič več me ni preganjal mrak v celici, občutila sem praznično razpoloženje. Spet me je začelo navdajati upanje, da bo tudi ta težka doba minila, spet se je dvignila samozavest: bolje tako, kot da bi se prodala tem ljudem, da bi morala ravnati vse življenje proti svojemu prepričanju.”

Vloga špicljev

“Naslednji dan je bila Borovškova klicana na upravo. Dolgo se ni vrnila. Ko je stopila v sobo, smo jo vse spraševale, kaj je bilo. Povedala je, da jo je zasliševalec prosil, naj bi mu napletla pulover. In kaj še? – Ničesar drugega. Kar spogledale smo se in se nasmehnile. Nobena ji ni verjela. Mene pa je stisnila zla slutnja.

Drugi dan ob devetih dopoldne, ko je bilo na hodnikih jetnišnice najmanj ljudi, je prišel paznik v našo celico, zaklical moje ime in rekel: ‘Pospravite svoje strani. Čez pol ure morate biti pripravljene na odhod.’ Jaz sem še vprašala, ali grem v Rajhenburg, nakar ni paznik nič odgovoril. Borovškova pa je najbolj hodila okoli mene in cinično ‘ugibala’: ‘Morda greste na svobodo, dajte mi lonček z medom.’ Razdala sem vsa živila, ker sem upala, da bom v Rajhenburgu kmalu dobila paket, Borovškova pa me je izzivalno gledala.

Čez pol ure je prišel paznik in me odpeljal – ne daleč: v prvo nadstropje v samico! Bila je smrdljiva celica, postelja polna stenice. Pod to celico je bila morda kuhinja, morda kakšna pralnica, ker se je neprestano kadilo naravnost proti mojemu oknu. Če sem odprla, sta bušnila skozi okno dim in smrad, če sem imela zaprto, je bilo vroče in zadušljivo. Kaj naj to pomeni? Nikogar ni bilo blizu, da bi ga vprašala. Spet nisem dobila nobenega pisma od doma niti paketa. Javila sem se za ambulanto, a brez uspeha. Potem sem prosila, da bi dobila kak-

šno delo, tedaj pa je prišel neki civilist s spremstvom udbovcev in je rekel: ‘Prijavili ste se na raport, drugič opustite kaj takega, ker nimate pravice do takih prijav.’ – Vprašala sem, zakaj ne, pa je rekel s tujim naglasom: ‘Nimate pravice.’ Obstala sem pri vratih in strmela za njim. Paznik, ki je šel za njimi, da je zapiral vrata celice, me je pogledal z resničnim sočutjem. To sem doživela prvič v komunistični državi, da je človekov obraz preblisnilo človeško čustvo ... /.../

Globina zlobe

Po kosilu, ko so zapornice iz celic prihajale na sprehod po dvorišču, sem spoznala glasove žensk iz prej-

šnje skupne celice. Prinesla sem mizo k oknu pod stropom in začela klicati. Zapela sem pesem, ki smo jo gori pele. To sem delala več dni zaporedoma, dokler me niso zaznale. Želela sem instinktivno, da bi vedele, kje sem. Loteval se me je vedno bolj občutek, da bom izginila, da sem obsojena, da izginem ... Toda zakaj? Nisem si znala dati odgovora. Takrat vendarle še nisem vedela, do kam sega zloba teh ljudi, niti ne, kako daleč sem izročena na milost in nemilost posamezniku.

Pozneje mi je povedala M., da jo je takrat, ko sem bila že več dni v celici v prvem nadstropju in so ženske že vedele, kje sem, poklical udbovec Gorazd v pisarno na zaslišanje. Vpra-

šala ga je, zakaj so mene vrnili v samico. On se je razjel: ‘Kako pa veste, da je v samici?’ ‘Ženske so jo videle na hodniku.’ Potem pa ji je rekel: ‘Vodetova se je izjavila za informbiro, tu imam črno na belem.’

Pokazal ji je izjavo, pod katero je bila podpisana – Marjana Borovšak!

M. je poskočila: ‘Dvanajst žensk je bilo takrat v celici, ko je Vodetova govorila o spremembah v odnosih z Rusijo. Njeno mnenje je ravno nasprotno, kot je tu napisano. Vse ženske bodo rade pričale resnico o izjavi Vodetove.’ On pa je odgovoril, da je zanj verodostojna izjava Borovškove, ki je njihova zaupnica.

Takrat sem razumela: treba me je bilo na vsak način spraviti s poti. Zdaj je prišla priložnost, ko so lovili ‘informbirojevce’ in jih pošiljali na Goli otok. /.../

Odkrito moram priznati, da sem se čudila tistim, ki so se izjavili za Stalina vsem, kar je delal z ljudmi pred svetovno vojno in po njej, kar je delal s celimi narodi, npr. z Latvijci in drugimi baltičskimi državljani, pa s povolskimi Nemci! Sama pri sebi sem bila srečna, da smo prišli vsaj tako daleč, da ni bilo treba več po božje častiti krvnika Stalina. In vendar bi morala poginiti na Golem otoku kot stalnistka, ker bi bil ta način najbolj prikladen, da se me iznebi moj inkvizitor. In to naj bo pravna država!?

Provokatorka

Najbolj značilno je pa to, da mene ni nihče vprašal, kako mislim glede našega spora s Stalinom in z informbirojem. Ne, brez preiskave, brez zaslišanja – v smrt, in to strašno, počasno smrt! Ker so pa za vsak primer hoteli imeti pričevanje o tem, kako sem se izjavljala za informbiro, so uporabili propalico Borovškovo ter ji diktirali, kaj mora podpisati. Zato so jo imeli v zaporu ter jo pošiljali po celicah kot provokatorko. In takrat, ko je prišel paznik pome, naj se pripravim z vso ‘spremo’, je ona že dobro vedela, kaj me čaka.

Sreča je bila, da moja sestra ni mirovala, da me je končno izsledila ter zahtevala obisk. Povedala sem ji, da sem spet v samici, da si zelo želim v Rajhenburg med druge zapornice, ker me je čedalje bolj groza samice, od koder lahko čez noč izginem.”

Nadaljevanje prihodnjic

Rajhenburški grad, kjer je bil socialistični zapor za ženske

Ko so podirali sodne zapore na Miklošičevi ulici leta 1963, je Mirko Kambič skrivoma naredil gornji posnetek.